

Л.Ю.Сіняговська

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования познавательной самостоятельности будущего учителя в процессе изучения иностранного языка.

The article deals with some actual problems concerning the formation of future teacher cognitive self-directed activities in the process of foreign language studies.

Навчити студентів самостійно оволодівати знаннями – одне з важливих завдань сучасної вищої школи взагалі і вищої педагогічної школи зокрема. Тому в процесі опанування студентами навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі освіти необхідно формувати самостійність мислення, сприяти прагненню відкривати нові знання і способи оволодіння ними. Лише за таких умов вища педагогічна школа може розраховувати на свою доцільність у підготовці педагога-фахівця, здатного до творчої професійної діяльності, спроможного організувати і здійснювати педагогічний процес у відповідності до останніх сучасних вимог педагогічної, психологічної наук і методики викладання окремої дисципліни. Неперевершеного значення стосовно визначеного, на нашу думку, набуває процес опанування іноземної мови під час навчання у вищій педагогічній школі.

Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті передбачає поступовий перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного, гуманістичного типу. Неперевершену роль у цьому процесі відведено особистості майбутнього вчителя.

Відповідно до визначеного актуалізується проблема формування пізнавальної самостійності майбутнього вчителя як важливого показника творчих здібностей особистості (особливо

майбутнього вчителя) і необхідність пошуку шляхів її розв'язання.

Мета даної роботи полягає в тому, щоб на ґрунті теоретичного аналізу і узагальнення власного педагогічного досвіду щодо викладання іноземної мови у вищій педагогічній школі довести актуальність проблеми формування пізнавальної самостійності майбутнього вчителя в процесі вивчення іноземної мови як важливого показника його професіоналізму.

Особистісно-орієнтована педагогічна технологія, спрямована на підготовку майбутнього вчителя, може бути реалізована за умови не просто прагнення студента отримувати під час навчання у вищому педагогічному закладі освіти професійно значущі знання, а наявності у нього сталих умінь і навичок пізнавальної самостійності, які забезпечать спроможність самостійно набувати знань не лише під час навчання, а й у подальшій професійно-педагогічній діяльності.

В умовах інформатизації суспільства, тобто швидкого збільшення обсягів нової і надто важливої для сьогоденного педагога-фахівця інформації відіграє процес формування у студентів бажання й уміння самостійно оволодівати знаннями, отримувати ці знання з сучасних джерел інформації. Студент має навчитися виокремлювати фахово важливі знання з розмаїття, яке пропонує сучасний інформаційний простір. Шлях до отримання інформації з першоджерел – оволодіння іноземними мовами. Саме це спонукало нас зосередити увагу наукового дослідження на формуванні пізнавальної самостійності майбутнього вчителя у процесі вивчення іноземної мови.

Аналіз філософської, психологічної і педагогічної літератури свідчить, що професійна перспектива пов'язана із самостійністю мислення, спроможністю особистості самостійно займатися пізнавальною діяльністю, яка б позитивно відбивалася на поліпшенні педагогічного процесу в цілому.

Проблема пізнавальної самостійності привертала увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників з античних часів (Конфуцій, Сократ), в період становлення педагогічної науки (Я.А.Коменський, Ж.Ж.Руссо, Г.С.Сковорода), була і залишається об'єктом наукових досліджень сучасної епохи

(Л.І.Божович, В.К.Буряк, О.В.Ковальов, В.М.М'ясищев, О.Я.Савченко, Ю.О.Самарін, В.І.Щукіна та ін.).

Аналіз стану підготовки майбутнього педагога-фахівця в процесі навчання у вищому навчальному закладі освіти свідчить про наявність певних протиріч між творчою природою пізнавальної діяльності й переважно репродуктивними, відтворюючими формами навчання; інтенсивними темпами зростання обсягів професійно значущої інформації і недостатньо ефективними способами її усвідомлення і опанування; інтелектуалізацією праці сучасного педагога-фахівця й невідповідністю рівня пізнавальної самостійності студентів.

Розв'язання протиріч, які мають місце в системі підготовки майбутнього вчителя, зумовлює доцільність спеціального дослідження спрямованого на з'ясування сутності змісту, оптимальних методів і умов формування пізнавальної самостійності майбутніх учителів. Специфіка вивчення іноземної мови надає значні можливості щодо розв'язання визначеної проблеми під час її опанування у вищому педагогічному закладі освіти. Все це й зумовило звернення нашого наукового інтересу до проблеми формування пізнавальної самостійності майбутнього вчителя в процесі вивчення іноземної мови.

Пізнавальна самостійність розглядається як показник професіоналізму сучасного вчителя. З позиції системного підходу виділяються мотиваційно-цільовий, аналітичний, організаційно-процесуальний і контрольньо-оцінювальний компоненти.

Проведений теоретичний аналіз і узагальнення власного досвіду викладання іноземної мови у вищій педагогічній школі дозволили виділити і сформулювати провідні педагогічні умови ефективного формування пізнавальної самостійності майбутнього вчителя в процесі вивчення іноземної мови, а саме:

- професіоналізація змісту навчання іноземної мови;
- залучення студентів до активної самостійної пізнавальної діяльності, яка б вимагала необхідних умінь і навичок творчої самостійної роботи, спрямованої на здобуття знань;

нааявність форм і методів навчання іноземної мови, спрямованих на формування пізнавальної самостійності.

Свідомо і глибоко засвоювати знання про виховання, освіту і навчання означає не лише набувати певний обсяг теоретичних знань майбутніх вчителів, але й спробувати перетворити їх на органічну частину педагогічного мислення, покласти їх в основу формування педагогічних умінь і навичок, які стануть у пригоді в процесі подальшої професійно-педагогічної діяльності. Певний обсяг набутих у процесі навчання у вищій педагогічній школі професійно значущих знань визначає рівень професіоналізму молодого вчителя, який вперше зустрічається зі своїми вихованцями не під час педагогічної практики, а на початку власної педагогічної кар'єри. Уперше молодий педагог-фахівець залишається наодинці зі своїми знаннями і вихованцями, які чекають на його цікавий процес навчання. Як сказати перші слова, як щось пояснити, як відповісти на ніби-то прості запитання. На всі ці питання приходиться відповідати самостійно. Лише той запас знань, який набуто під час перебування у вищому педагогічному закладі освіти, психолого-педагогічна і методична література, а також здатність самостійно набувати певних додаткових знань, самостійно аналізувати власний досвід можуть допомогти у нелегкій праці педагога.

Педагогічні уміння і навички є важливим компонентом кваліфікаційної характеристики вчителя, а їх формування складовою частиною професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя в умовах вищого педагогічного закладу освіти. Але шляхи і способи їх набуття досить різні. Кожна суспільно-історична епоха висуває певні вимоги до особистості, а відповідно й до школи, основним завданням якої є виховання і освіта особистості суспільства. Як результат кожна епоха висуває певні вимоги до особистості вчителя, який є основним суб'єктом, що втілює згадані вимоги в дійсність.

На межі тисячоліть, в епоху становлення інформаційної ери, коли обсяги знань збільшуються занадто швидко, головне завдання вищої школи взагалі і вищої педагогічної школи зокрема, яка готує педагога для сучасної школи, полягає в тому, щоб навчити майбутнього вчителя самостійно набувати знань.

Без цього неможливо уявити працю висококваліфікованого фахівця у будь-якій сфері виробництва, а у сфері освіти особливо. Саме тому питання самостійності в навчанні набувають неабиякого значення в процесі підготовки майбутнього вчителя.

Ще у „Повчаннях Володимира Мономаха” (1096р.) подаються поради і вимоги щодо виховання дітей, серед яких знаходимо: ”виявляти самостійність у навчанні тощо”.

Серед дидактичних методів, які активно застосовувались у братських школах була самостійна робота.

Педагог і філософ XVII-XVIII століть Стефан Яворський у своїх творах призиває до активної діяльності, до набуття знань.

У роботах М.Є.Головіна (1756-1790), який був учнем і послідовником М.В.Ломоносова і приймав активну участь в організації народних училищ у XVIII столітті цікавими є вказівки про керування самостійною роботою учнів. Він рекомендував учителю проводити різні види самостійних робіт. І хоча види самостійних робіт, які пропонував Головін недостатньо повною мірою відповідають сучасному розумінню і визначенню самостійної роботи, у ті часи їх виділення і окреслення говорили про започаткування взагалі нового напрямку педагогічної науки. Особлива цінність визначених Головіним положень щодо самостійної роботи і самостійності у навчанні полягає в їх наявності у ті далекі від сучасності часи й у покликанні залучити вчителів і учнів до докорінно нової форми навчання.

Г.С.Сковорода, який був виразником української ментальності XVIII століття, у своїх філософсько-педагогічних працях обґрунтовує ідею самопізнання людиною своєї духовної сутності як необхідної умови досягнення духовного миру. Найперше завдання самопізнання, за Г.С.Сковородою, - пізнати свої природжені нахили й здібності, щоб збагнути своє покликання і вибрати відповідне поле діяльності.

Питання самостійності в навчанні цікавили класиків педагогічної думки XIX століття і знайшли своє відображення у роботах М.І.Пирогова, В.Г.Белінського, О.І.Герцена,

М.О.Добролюбова, Н.Г.Чернишевського, Д.І.Писарєва, Л.М.Толстого, О.М.Острогорського, К.Д.Ушинського та ін.

Так, М.І.Пирогов рекомендує вчителям гімназії вимагати від учнів „самостійних і мотивованих звітів про знання”, „розробки власними силами деяких відомих джерел”, розбору на уроках позакласних праць учнів, роз'яснення непорозумінь. Серед вимог до вчителя, за М.І.Пироговим, знаходимо наступне: виховання інтересу і потреби у знаннях, творчості, розвитку самостійності учнів, що свідчить про повагу педагога до особистості дитин, про прагнення захистити її право на самодіяльність. У розвитку самодіяльності і творчості учнів Пирогов наділяв методам навчання. Він говорив про раціональну організацію наукової освіти на всіх ступенях середньої і вищої школи, про систематичну і планомірну підготовку вчительських і науково-педагогічних кадрів, наступність навчання у середній і вищій школі. І стосовно всього визначеного важливу роль він надавав питанням самостійності тих, хто навчається.

В.Г.Белінський, засновник революційно-демократичної педагогіки, говорив про те, що „для того, щоб стати розумною істотою, вона (людина) повинна повною мірою задовольняти цю сильну пристрасть цікавості, цю невтоленну жагу пізнання, які притаманні їй від природи; повинна вдосконалювати, освічувати свої здібності”.

М.О.Добролюбов убачав задачу педагога у тому, щоб привчити дітей „думати самостійно, навіювати їм любов до знань, надати про предмети чіткі і повні поняття, дати матеріал для діяльності всім здібностям і повний простір для їх розвитку”. На його думку, умова опанування науки полягає в тому, щоб „викликати самостійність” того, хто навчається. Добролюбов уже в його часи ставився до вчителя як до носія прогресивних ідеалів і наукового знання, а саме, наголошував на тому, що вчитель продовжує вчитись протягом усього життя для того, щоб постійно іти в ногу з наукою, яка безперервно рухається вперед. Він також звертає увагу на те, що знання і високі особистісні якості вчителя забезпечують любов і повагу до нього його учнів, але вчитель має користуватись своїм

авторитетом лише для того, щоб у процесі виховання і навчання надавати максимальної свободи самостійному розвитку дітей.

Д.І.Писарев був упевнений у здатності людської природи до необмеженого розвитку подібно до того, як „природа, яка оточує людину, завжди була здатна до нескінченного розмаїття видозмінень і комбінацій”. У загальній освіті він знаходить непереврені можливості для морального розвитку і самовдосконалення особистості.

Усі наведені положення свідчать про те, що самостійність у навчанні як педагогічна проблема викликала певний інтерес у працях більшості педагогів минулого.

У радянські часи питання про самостійну роботу і самостійність у навчанні також відбиваються в роботах видатних педагогів. Підготовка молодого покоління до самостійності у навчанні і необхідність навчити умінням самостійно набувати знань завжди була і залишається актуальною в усі періоди розвитку вищої школи. Одним із напрямів розв'язання означеної проблеми була підготовка молоді ще у період перебування в школі до самостійної діяльності, але оскільки питанням самостійності не приділяли достатньої уваги стосовно всебічного теоретичного аналізу, то цілком природно, що підготовка до неї розглядалася у досить вузькому аспекті. Основним чинником, а у більшості випадків єдиним, була самостійна робота школяра на уроці і вдома. Так, у Б.П.Єсіпова, читаємо про те, що в процесі організації самостійної роботи учнів працівники школи повинні залучати молодь до самоосвітньої діяльності. У ті ж часи з'явилась велика кількість досліджень (Б.П.Єсіпова, Є.Я.Голанта, Н.М.Бороздінова та ін.), в яких розглядалися різні види самостійних робіт, що передбачали закріплення і практичне застосування знань.

Незважаючи на значущість вищезгаданих досліджень, у яких було розроблено різні види самостійних робіт для всіх етапів процесу навчання, все ж вони не змогли ні теоретично, ні практично розв'язати завдання підготовки учнів до самостійного оволодіння знаннями, тому що в центрі роботи школи тих часів стояла репродуктивна діяльність учнів, діяльність спрямована на закріплення вивченого матеріалу, у

процесі якої майже неможливо було ефективно розв'язувати завдання підготовки тих, хто навчається до самостійного пізнання. Саме тому, на початку 60-х років ХХ століття одним з недоліків роботи загальноосвітньої школи визнається невідповідність її випускників до самостійного оволодіння знаннями. Серед засобів ліквідації визначеного недоліку є проведення таких самостійних робіт, до змісту яких закладено елементи самостійного пізнання учнями, пошук, дослідження. Актуалізація питань, пов'язаних із проблемним і програмованим навчанням, особливо акцентує увагу на самостійність (під керівництвом учителя) пізнання учня, його участі у набутті нових знань.

Тут слід згадати про те, що значна роль самостійної роботи у процесі навчання неодноразово підкреслювалась з давніх часів у працях найвидатніших філософів і педагогів, вітчизняних і зарубіжних: Я.А.Коменського, А.Дистервега, І.Песталоцці, Г.С.Сковороди, К.Д.Ушинського, а як наслідок і сама самостійна робота була предметом наукових досліджень. Вона розглядається у дидактиці і як метод навчання (В.Б.Бондаревський, В.К.Буряк, І.І.Кобиляцький, М.М.Скаткін, А.В.Усова та ін.), і як форма організації навчального процесу (М.О.Данилов, Б.П.Єсіпов, І.І.Льясов, В.Я.Ляудис та ін.), і як вид діяльності (В.А.Козаков, І.Я.Лернер, М.І.Махмутов, Р.А.Нізамов, О.А.Нільсон та ін.), і як засіб організації самостійної діяльності (С.І.Архангельський, М.Г.Гарунов, П.І.Підкасистий).

Слід відзначити групу дидактів (Н.Г.Дайрі, І.Я.Лернер, М.М.Скаткін та ін.), які наголошують, що провідною в процесі навчання має бути не тільки організаційна, а й змістова сторона самостійної роботи учнів. Позитивність її оцінюється, у першу чергу, з боку тієї мислительної самостійності, яку здійснив учень під час виконання роботи. Спеціальному вивченню підлягають пізнавальні завдання, особливо теоретично (роботи І.Я.Лернера, М.І.Махмутова, Д.В.Вількеєва). Провідні науковці намагаються розробити їх класифікацію, створити систему, яка б забезпечила виховання творчої активності і самостійності у набутті знань. У зв'язку з тим, що той хто навчається все більше став розглядатися як

суб'єкт, що активно пізнає дійсність, почали з'являтися спеціальні дослідження, присвячені вивченню процесуальної сторони пізнавальної діяльності тих, хто навчається. У цьому аспекті досить цікавими є роботи Л.П.Арістової, в яких обумовлено активність тих, хто навчається у процесі навчання за характером пізнання.

Проблему активності у навчанні ретельно вивчають Л.І.Божович, Н.А.Менчинська, Ю.А.Самарін та інші психологи, які підкреслюють при цьому, що знання завжди є похідним власних зусиль тих, хто навчається.

Розвиток і становлення теорій самостійності в навчанні і самостійної роботи відображують лише одну сторону досліджуваної проблеми, а саме, самостійність. До основних факторів формування пізнавальної самостійності належать такі категорії як пізнавальний інтерес і пізнавальна активність тих, хто навчається.

Процес професійної діяльності вчителя з формування пізнавальної самостійності був предметом наукового аналізу багатьох учених (В.М.М'ясищев, Л.І.Божович, Г.І.Щукіна, О.Я.Савченко, В.О.Тюріна та ін.), які досліджували закономірності формування цієї якості в різних вікових групах. В останні десятиліття ХХ століття інтерес до проблеми підвищення рівня пізнавальної активності і особливо пізнавальної самостійності школярів і студентів значно зріс, що знаходить своє відображення у педагогічних дослідженнях останніх часів. В теоретичних роботах педагогів і психологів докладно розроблено питання розуміння сутності, структури і рівнів розвитку пізнавальної самостійності й активності тих, хто навчається, а також засобів їх формування. На базі матеріалу вивчення різних предметів у середніх і старших класах загальноосвітніх шкіл виконано фундаментальне дослідження, розкрито дидактичні основи розвитку пізнавальної самостійності (І.Я.Лернер). Розроблено методiku самостійних робіт наростаючого творчого характеру (П.І.Підкасистий). Вивчено особливості процесу опанування старшими школярами методів пізнавальних дій (Н.О.Половнікова, Б.І.Коротяєв). Розроблено теоретичну концепцію формування пізнавальної самостійності молодших школярів і створено на її основі

дидактичну систему діяльності вчителя з формування цієї якості в цілісному процесі початкового навчання (О.Я.Савченко). Виділено основні способи і засоби формування пізнавальної самостійності (В.О.Тюріна).

На підставі всього вищезазначеного можна дійти висновку, що проблема формування пізнавальної самостійності майбутнього вчителя як важливого показника професіоналізму особистості є далекою від свого остаточного розв'язання і потребує подальшого наукового дослідження. І непереврені можливості щодо розв'язання виокремленої проблеми вбачаємо в процесі вивчення іноземної мови студентами під час їх навчання у вищому педагогічному закладі освіти.

Особистісно-орієнтовані педагогічні технології, які спрямовані на підготовку майбутнього вчителя можуть бути реалізовані за умови не просто прагнення студента отримувати під час навчання у вищому педагогічному закладі освіти професійно значущі знання, а також наявності у нього сталих умінь і навичок пізнавальної самостійності, які б забезпечували спроможність самостійно набувати знань не лише під час навчання, а й у подальшій професійно-педагогічній діяльності.

Література

1. Державна національна програма „Освіта”: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 62с.
2. Концепція навчання іноземних мов у середній загальноосвітній 12-річній школі // English language and culture. – 2004. - №6. – С.3-8.
3. Буряк В.К. Самостоятельная работа учащихся: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1984. – 64с.
4. Грищенко М. Іноземна мова та естетичний розвиток студентів // Мистецтво та освіта. – 1998. - №3. – С.38-41.
5. Елканов С.Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя. – М.: Просвещение, 1989. – 189с.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186с.
7. Сігаєва Л.Є. Проблема підготовки й підвищення кваліфікації вчителів у контексті неперервної освіти // Педагогіка і психологія. – 1999. - №3. – С. 94-100.

8. Сорочинська В.Є. Цілісне становлення особистості майбутнього вчителя // Педагогіка і психологія. – 1999. - №3. – С.87-94.

Н.Ю.Дуднік

САМОМЕНЕДЖМЕНТ ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

В статтє говорится о необходимости формирования у студентов навыков самоменеджмента для профессионального развития в педагогической деятельности.

In this article is spoken about necessity of formation of students skills to self-management for their professional development in the pedagogical sphere.

Проблема вдосконалення педагогічного професіоналізму учительських кадрів належить до числа тих проблем, які є актуальними сьогодні. Від професійної майстерності, ерудиції та рівня педагогічної культури вчителя залежить виховання молодого покоління. Сьогодні нашої незалежній Україні потрібний не тільки виконавець професійних функцій, але насамперед творчий вчитель, здатний уміло організувати життя та діяльність дитячого колективу, підготувати учнів до життя в нових економічних умовах [9,92].

Успішне вирішення цих та інших питань залежить від рівня професіоналізму вчителя, а професійний розвиток (компетентність) – це цілком прерогатива кожної конкретної людини.

У сучасному світі, який швидко змінюється, перевага надається не послідовній зміні посад в одній ієрархії, а зміні позицій в різних проектах. В цих умовах такі традиційні елементи процесу формування і розвитку професіоналізму, як вища освіта, посадове просунення, підвищення кваліфікації втрачають своє значення. Роботодавця більше цікавить результат, якого може досягти спеціаліст, а не його диплом. Тому виникає необхідність говорити не про кар'єру, а про трудовий шлях, професійну долю людини [7]. А вона може бути різною: щасливою, важкою, успішною, вона може скластися або ні.